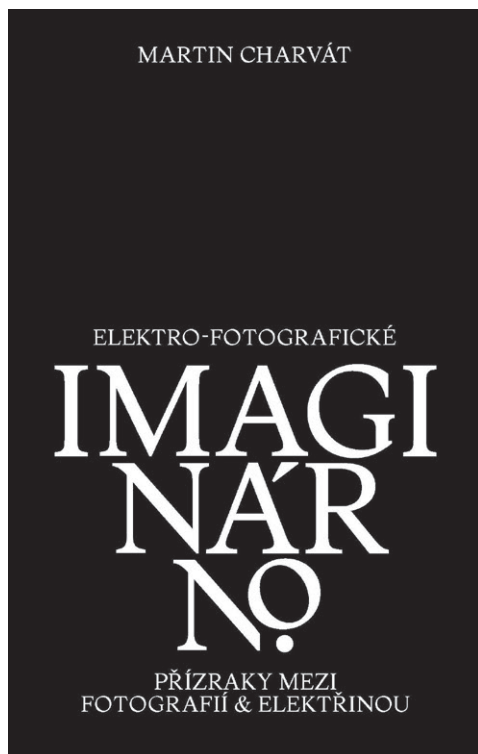

Marcel Stecker

Elektřina,
fotografie
a záznamy
neviditelného

Charvát, Martin. 2023. *Elektro-fotografické imaginárno. Přízraky mezi fotografií & elektřinou*. Praha: NAMU.

Kniha Martina Charváta *Elektro-fotografické imaginárno. Přízraky mezi fotografií & elektřinou* pojednává o tajemných a zázračných silách, které se staly předmětem výzkumů a experimentů na konci 18. století a v průběhu první poloviny 19. století. Hlavní tezí, která z různých uhlů pohledu prostupuje celou knihou, je, jak z dnešního pohledu konvenční zdroje energií (elektřina) a běžně dostupná zaznamenávací zařízení (fotografie) byly na počátku opředeny hypotetickou možností navázání komunikace se světem zemřelých.

Jednotlivé kapitoly jsou rozděleny podle technologických prostředků či fyzikálních jevů, které v daný okamžik společnost vnímala jako možné propojení s nadpřirozenem. V první části se autor zabývá elektřinou jako nástrojem k překonávání geologického času a proměně přírodních zákonů. Používá zde interpretace vybraných vědecko fantastických románů, jako je *Morelův vynález* nebo *Tajemný hrad v Karpatech*. Svěžím a poutavým způsobem tak autor zprostředkovává zvláštní atmosféru pustých míst a určité posedlosti. V případě hrdinů výše uvedených románů se jedná především o posedlost bojovat s nepřítomností. Orphanik, Dr. Morel a další excentrici na rozhraní alchymie a vědy jsou vedeni technologií na cestě mezi životem a smrtí. Ve snaze odporovat přírodním zákonům konstruuji postavy zařízení, která zaznamenávají obraz i zvuk, nezřídka i způsobem nebezpečným, či přesněji destruktivním pro toho, kdo je snímán – na ostrově, kde Dr. Morel prováděl své výzkumy, například vypukne záhadná nemoc.

Z tajemných prostor se přenášíme do společnosti konce 18. a první poloviny 19. století. Zde Charvát pojednává o kontextu akademického prostředí a výzkumech elektřiny pro nejrůznější účely. Veřejná vystoupení vědců, toho času velmi oblíbená, experimentálně dokládají nejrůznější hypotézy, ale také spojení magie a vědy a mnohdy i přítomnost „spodních proudů temného a zakázaného vědění“ (31). Příkladem může být tzv. animální elektřina, která je čtenáři představena zmínkou o spektakulárních experimentech Giovanniho Aldiniho:

Veřejné experimenty se zvířecími hlavami samozřejmě fascinovaly běžné publikum a vizuální kultura konce 18. a začátku 19. století zobrazuje Aldiniho na různých linorytech a malbách stojícího nad ostatky živočichů, které se různě smršťují a vyvolávají dojem, že jsou stále živé či reanimované (40).

O tajemném světě, který je zdrojem „chaosmotického bujení virtuálních sil“ (75), se dozvídáme v pojednání o nástupu fotografie, v pravém slova smyslu přelomové události, která změnila moderní dějiny. Autor si v této části neklade za cíl představit dějiny počátků fotografie a opakovat známé příběhy. Z dobového diskurzu ale pochopitelně vychází a čtenáři představuje zjednodušený výklad prvních fotografických postupů a využívaných technologií. Tato exkurze má ovšem jiné cíle než poskytnout návod na zhotovení daguerrotypie či kalotypie. Jedná se o hlubší úvahu nad unikátním záznamovým médiem obrazu. Autor dokládá nečekané vlastnosti fotografie například pojednáním Honoré de Balzaca o daguerrotypii a její přehlížené schopnosti zmocnit se přízraku fotografovaného. Balzacova hypotéza podobající se strachu z fotografie, který údajně zažívali původní obyvatelé amerického kontinentu, je pochopitelná. Fotografický snímek pořízený technikou daguerrotypie vyvolává údiv, který je způsoben zvláštní nepřírozeností. Z technologických důvodů nutná dlouhá expozice vedla ke vzniku portrétů, které „připomínají spíše strnulé obličeje vyrobené z vosku“ (67). Další fotografickou technikou – kalotypií – navíc na dějiště vizuální kultury vstupuje fenomén negativního obrazu a možnost nekonečně mnoha kopií téhož snímku. Mezifází vzniku pozitivního obrazu autor chápe jako možnost dalšího kritického odstupu a zmiňuje například Olivera Wendella Holmese a jeho dialektiku pozitivu a negativu jako obecného výkladového principu efemérnosti každodenní existence a stálosti nicoty (75).

V části s názvem „Telegrafní zprávy ze záhrobí“ je elektřina opět ústředním motivem, rozvíjeným vynálezy a technologiemi, jež elektřinu transformovaly do roviny signálů. Od telegrafu, který umožňuje pomocí drátů přenos informací na dálku, se dostáváme do oblasti spiritismu a okultismu. Tehdy populární kratochvíle jde ruku v ruce s expanzí technologií a vynálezů, které opět poskytují živnou půdu pro nejrůznější výklady a představy v naivním i záměrně mystifikujícím pojetí. Příběh osoby, která přišla na demonstraci vynálezu telegrafu s kufrem a přáním zavazadlo poslat do vzdálené lokality, jen dokládá rozmanitost lidských představ při setkávání se s novými

možnostmi překonávání dosavadních hranic. Ty se pokoušely překročit i sestry Margaret a Kate Foxovy, když kolem sebe slýchaly zvuky, které interpretovaly jako signály ze záhrobí. Činnost sester Foxových, byť šlo pravděpodobně o záměrnou mystifikaci, spustila vlnu zájmu o možnost komunikace se světem zemřelých.

Od úžasu lidí nad možností zviditelnit okolní svět pomocí fotografického aparátu a světlocitlivého materiálu se dostáváme do roviny zviditelnování neviditelného. Podobně jako v případě elektřiny a vynálezu telegrafu se i fotografie dostává do těsné blízkosti spiritismu. Poslední část knihy s názvem „Spiritističtí badatelé viděli a fotografovali duchy“ ilustruje snahu vědecky doložit přítomnost duchů a možnost zaznamenat ji pomocí fotografie. Fakt, že fotografii jako nástroj spojení se světem mrtvých uvěřili nejen pokoutní příživníci těžící z ideových možností spiritismu a neznalostí širšího publika, ale i erudovaní vědci jako William Crookes, hovoří o síle nového média i dobové fascinaci.

Svorníkem mezi představenými vědními pokroky, experimenty a vynálezy je pojem *imaginárna*, který se objevuje v názvu knihy a několikrát se opakuje i v samotném textu. Jeho význam i autorův přístup k němu je však nutné stopovat v průběhu čtení celé knihy. Domnívám se, že by čtenářstvu (i knize samotné) prospěl úvod, v němž by autor osvětlil nejen základní terminologii, ale také klíč k výběru literárních děl, o jejichž interpretaci se opírá. Názvy jednotlivých kapitol typu „Čelist se začala třást a levé oko se rozevřelo“ dávají smysl až po jejich přečtení, a postrádají tak alespoň návodný charakter pro orientaci v autorově koncepci.

Zpočátku jsou kapitoly exaktní, témata nahlížíme pohledem vědců či odborníků. Telegrafu je však věnováno disproporčně více pozornosti včetně zohlednění dobového diskurzu a mediálního obrazu. Nabízí se otázka, zda je vývoj telegrafu skutečně tak zásadní pro oblast fotografie, nebo i sám autor propadl magickému kouzlu tohoto „drátového spojení“.

Knihy přináší nespočet inspirativních postřehů s přesahem do současnosti. Vyzdvihl bych například roli náhody, o které se autor zmiňuje v souvislosti s vývojem daguerrotypie nebo výzkumem Alessandra Volty zabývajícím se animální elektřinou a rejnoky. Významným přínosem jsou v závěru knihy uvedené zmínky o rentgenových paprscích, radioaktivitě, záznamech ticha a pojednání o šumu a zvucích, které vydávaly první zvukové aparáty. Je to právě tento typ nesmírně zajímavých detailů, který přidává na poutavosti a čtivosti, nejen pro odbornou, ale i širší veřejnost.

„Konvergence výzkumů v různých oblastech vědění“ (59) umožnila nejen příchod vynálezu fotografie, ale také dlouho vyhlížené překročení určité hranice. Elektřina se stává nástrojem změny vnímání vědecké obce (pokusy s kontrakcemi svalů mrtvých zvířat), ale i prostředkem spojení s neživými (telegraf) a tajemnou silou, která má moc překonat hranici smrti a vrátit mrtvé

do života. Je to právě téma hranic, které propojuje celou edici „Rozhraní“ v nakladatelství NAMU, a tak kniha Martina Charváta jako její čtvrtý svazek skvěle doplňuje díla Geoffreyho Batchena (*Obráz a diseminace: Za novou historií pro fotografii*, 2016), Tomáše Dvořáka a kolektivu (*Fotografie, socha a objekt*, 2018) a Félixé Tournachona alias Nadara (*Když jsem byl fotografem*, 2018).

Autor je studentem doktorského programu „Výzkum a teorie audiovizí“ na FAMU.